

“Лубобу-л-албоб” ҳақида сўз

Муртазов Бобоназар Хуррамович

Термиз ДУ, фил.фан.ном., доцент

Annotatsiya. Maqolada Muhammad Avfiy “Lubobu-l-albob” tazkirasini nomining o‘zbekcha tarjimasini masalasiga e‘tibor qaratilib, bu borada o‘zbek va qisman tojik olimlarining fikrlari tahlil nazaridan o‘tkazildi. “Lubobu-l-albob”ning biz tomonimizdan amalga oshirilgan o‘zbek tilidagi tarjimasining nashrini qanday nomlash masalasi qarab chiqildi. Qator o‘zbek olimlarining bu boradagi fikrlari obdan o‘rganib chiqildi va xulosa shu bo‘ldiki, tazkiraning o‘zbek tilida “Ilmlar mag‘zi” deb nomlash maqbul topildi.

Kalit so‘zlar: Tazkira, tarix, muallif, olim, talqin, tarjima, o‘zbek, tojik, ma’no, maqola, kitobxon, nashr, ustoz, til, ilmiy, muallif, izlanish, atama, asos, mag‘z, asos, izhor.

Abstract. The article focuses on the issue of Uzbek translation of the name of Muhammad Avfi "Lubobu-l-albab" tazkiras, and the opinions of Uzbek and partly Tajik scholars in this regard were analyzed. The question of how to name the publication of the Uzbek translation of "Lubobu-l-albab" carried out by us was considered. The opinions of a number of Uzbek scientists in this regard were thoroughly studied, and the conclusion was that it was acceptable to call the tazkira "Core of Sciences" in Uzbek.

Keywords: Tazkira, history, author, scientist, interpretation, translation, Uzbek, Tajik, meaning, article, reader, publication, teacher, language, scientific, author, research, term, basis, magz, base, expression.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос узбекского перевода названия тазкиры «Лубобу-л-албаб» Мухаммада Авфия, анализируются мнения узбекских и отчасти таджикских ученых по этому поводу. Рассматривался вопрос о том, как назвать осуществленную нами публикацию узбекского перевода «Лубобу-л-албаб». Мнения ряда узбекских учёных по этому поводу были тщательно изучены, и был сделан вывод о том, что тазкиру допустимо называть по-узбекски «Сердце науки».

Ключевые слова: Антология, тазкира, история, автор, учёный, интерпретация, перевод, узбекский, таджикский, смысл, статья, читатель, публикация, учитель, язык, учёный, автор, исследование, термин, основа, ядро, база, выражение.

Биламизки, “Лубобу-л-албоб” (1221) тазкираси муаллифи Муҳаммад Авфий ((1172–1241) бадий меросининг кўлами улкан бўлиб, биз улар ҳақида эслатма шарт эмаслигини мақбул топдик. Чунки Муҳаммад Авфийнинг бошқа асарлари ҳақида кўпчилик китобхонлар маълумотга эга, шу боис фақат “Лубобу-л-албоб” хусусида сўз юритиш кўп жихатдан тўғри бўлади. Аввало тазкира номининг маъноси, мазмуни боғлиқ масалаларга эътиборни қаратдик, чунки “Лубобу-л-албоб” ва унинг айниқса, ўзбекча атамаси турлича талқин этилади. Биз бу борада ўзбек ва тожик олимларининг кузатувларини ўрганиб чиқдик ҳамда ушбу амалга оширилган ишлар билан ўртоқлашмоқчимиз. Тўғри олимларимиз “Лубобу-л-албоб” борасида алоҳида изланишлар олиб боришмаган, балки маълум бир муносабатлар билан асар номи борасида фикр билдириш билан чекланган. “Лубобу-л-албоб” тазкираси борасида олимларимизнинг изланиш ва кузатувларида асарнинг номи айтишнинг ўзбек тилимизда

турлича шарҳланади. Тазкира номи ва унинг маъноларининг ҳар хил турфа тарзда аталиши эса ушбу хусусда алоҳида фикр юритишни тақозо этади. Ўзбек олимларидан биринчилардан бўлиб, устоз Натан Муродович Маллаев (1922–1996) ўзининг 1959 йил эълон қилинган “XV аср тазкираларининг тарихий-адабий аҳамияти” мақоласида “Лубобу-л-албоб” номини “Ўзақларнинг ўзаги” деб аташни маъқул топадилар (7–Б.255–291). Академик Бўрибой Аҳмедов (1924–2002) тазкиранавис Давлатшоҳ Самарқандий (1435–1495)нинг “Тазкирату-ш-шуаро” (1485) асарига бағишланган илмий ишларида Авфий асарини “Қалблар қалби” (2–Б.8) деб номлайди. Мақсуд Шайхзода (1908–1967) дек улуғ шоир ва бекиёс олим, зукко аллома, мумтоз адабиётимизнинг етук билимдони тазкиралар боғлиқ “Тазкирачилик тарихидан” муаммосини ўрганар эканлар, “Лубобу-л-албоб”ни “Мағизларнинг мағзи” шаклида тилга олиб ўтадилар (12–Б.43). Олимнинг ушбу мақоласи 1968 йил Тошкент давлат Низомий номидаги педагогика институтининг “Навоийга армуғон” тўпламида чоп этилган эди, айни шу мақола 1972 йилда шоир олти томлигининг тўртинчи томида қайта нашр юзини кўради. Тўртинчи том саҳифаларидан ўрин олган “Тазкирачилик тарихидан” мақоласиди Мақсуд Шайхзода бу гал “Лубобу-л-албоб” таржимаси учун “Юракларнинг мағзи” (13–Б.307) атамасини қўллайди. Шу ўринда бир эслатма Низомий номидаги ТошДПИ нашр эттирган “Навоийга армуғон” илмий тўплами шу олийгоҳ олимларидан профессорлар Ҳамид Сулаймон, Саид Усмонов, Натан Маллаев, Ҳаким Ҳомидий ва бошқаларнинг мақолаларини қамраб олган. Мажмуа нашрининг амалга оширилиши кўп жиҳатдан йирик навоийшунос олим ва жонкуяр ташкилотчи Натан Маллаев фаолияти билан чамбарчаслик касб этади. Шунингдек таниқли шоир Мақсуд Шайхзоданинг олти томлик мажмуасининг тўртинчи томи айнан Натан Маллаев томонидан нашрга тайёрланган.

Шу зайлда Муҳаммад Авфий “Лубобу-л-албоб” тазкираси боғлиқ тадқиқотлар тарихини ўрганишни давом эттирдик, олимларимиздан Шарқ мумтоз адабиётининг донишманд билимдони профессор Шоислом Шомухамедов (1921–2007) ўз тадқиқотларида Муҳаммад Авфий “Лубобу-л-албоб” тазкираси борасида сўз юритар экан, унинг маъносини “Мағизларнинг мағзи” (14–Б.8) шаклида эътироф этади. Бу атама юқорида зикрини топган Мақсуд Шайхзода “Лубобу-л-албоб” таржимаси маъноси атамаси билан анча уйқаш ва бир хилдир, бу ўхшашлик шунчаки тасодифми ёки маълум алоқадорлик борми ҳозирча билмадик. Кўзга кўринган тожик олими Холиқ Мирзозоданинг “Таърихи адабиёти тоҷик” китоби билан танишдик, олим “Лубобу-л-албоб”га алоҳида саҳифалар бағишлайди. Саҳифалар мўъжаз бўлишига қарамай тазкира ҳақида маълум миқдорда таассурот олиш имконияти мавжуд, олим тазкиранинг тожикча таржима мазмунини “Мағзи донишҳо” (Илмлар мағзи ёки Илмларнинг мағзлари) (8–С.39) дейилишига тарафдорлик изҳор этади. Академик Ботурхон Валихўжаев (1932–2005) ўз тадқиқотларида тазкиралар тарихига ҳам алоҳида эътибор қаратиб, “Лубобу-л-албоб”нинг ўзбекчада “Билимлар мағзи” (“Билимларнинг мағзлари”–Б.М.) аталишини ёқлаб чиқадилар (6–Б.21). Кўзга кўринган олима, профессор Суйима Ғаниева (1932–2018) ўзининг “Фаҳри Ҳиравий ва унинг тазкиралари” мақоласида “Лубобу-л-албоб”ни “Юраклар юраги” (15–Б.3) деб атайди. Биз ҳам ўзимизнинг “Лубобу-л-албоб” ҳақидаги “Авфийнинг “Лубобу-л-албоб” тазкирасининг таркиби ва мундарижасига доир” мақоламизда тазкиранинг ўзбек тилидаги маъносини “Илмлар мағзи” (9–Б.120) деб аталишини айтиб ўтканмиз. Олимларимиздан Ҳамидулла Болтабоев ва Маҳкам Маҳмуд Андижонийлар тазкиранинг ўзбекчадаги маъносини “Маъноларнинг мағзлари” (7–Б.8) деб атамалишига истак изҳор этадилар. Бу борада гоҳо Термиз ДУ, Ўзбек адабиётшунослиги кафедрасида ҳам айрим баҳслар

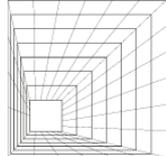
бўлиб туради, устозлардан филология фанлари доктори Илҳом Ғаниев ва ёш устоз Абдулвосит Гулобов ўз фикрлари билан ўртоқлашдилар. Масалан профессор Илҳом Ғаниев “Маъноларнинг жавҳари”, ўқитувчи Абдулвосит Гулобов “Қалбларнинг қаймоғи” номланишига тарафдордирлар.

Эндиги масала “Лубоб” ва “Албоб” сўзларининг луғатлардаги изоҳлари билан танишувдан иборат бўлади, чунончи “Ғиёс-ул-луғат”нинг тожик тилидаги нашрида الباب – албоб – донишхо (илмлар – Б.М.) тарзида лўнда ва тушунарли берилади (12–С.82). Лубоб – لباب ўзига хос изоҳланади:– мағз ва холиси ҳар чиз; ва номи китоб, яъни тазкира الباب الباب – “Лубобу-л-албоб”нинг номи. Изоҳ давом эттирилади: “ба маънии ақл ва холиси ҳар чиз ва мағзи бодом ва мисли он” (13– С.206), кўринадики, лубобнинг илм, ақл ва мағз маънолари таъкидланмоқда. Бу бехос тазкира номининг ўзбек тилида “Илмлар мағзи” дейилишига пойдеворликка даъво қилгудек асосга эга деган фикрдамиз. Форс тилидаги 1349 ҳижрий шамсий (1971 йил милодий)да нашри амалга оширилган “Фарҳанги Амид”нинг саҳифаларида ўқиймиз: الباب – ақлхо, мағзхо. جمع لب (– С.56), лубоб сўзининг шарҳига эътибор қилинг: لباب – баргазида ва холиси аз ҳар чиз, мағзи чизи (10–С. 225–226). Агар диққат қилган бўлсангиз الباب – албоб ва لباب – лубоб сўзларининг изоҳ қисмда ҳар иккисида ҳам мағз учрайди, бу эса тазкира номининг ўзбекчада “Мағизлар мағзи” бўлишига асос бўлгидек туюлади.. Албоб – الباب сўзи Баранов Х.К. ва Белкин В.М. луғатларида ушбу хилда изоҳланади: 1) ум, разум; 2) душа, сердце; 3) всё наилучшее, отборное (3–С.710), 1) сердцевина, ядро; 2) сущность, суть; 3) сердце, разум (4–С.512). Англашиладики, онг, ақл, қалб, юрак, барчадан яхшиси, танлангани (3), ўзакнинг маркази, ўзак, моҳият, асос, юрак, ақл (4) юқоридаги сўзлар олимларимиз томонидан тазкира атамаси учун танланган “Ўзақларнинг ўзаги” (М.Н.Маллаев), “Қалблар қалби” (Б.Аҳмедов), “Юраклар юраги” (С.Ғаниева) ва инчунин бошқа номланишларда ҳам асос бордек хулоса ясашга имкон беради. “Фарҳанги забони тоҷики”да ўқиймиз: Лубоб – لباب – 1. Баргузидаи ҳар чиз, холиси ҳар чиз, чизи беомизиш. 2. Мағз (писта, бодом ва ғ.). 3. Мажозан: ақл, хирад (11–С.608). Биринчи изоҳга кўра ҳар бир нарсанинг танлаб олингани, албатта, яхшисининг саралангани, ўрганиб бўлинган, ўрганишга зарурат йўқ. Иккинчи шарҳга биноан мағз, яъни писта, бодом, (ёнғоқ–Б.М.) ва бошқа шунга монанд меваларнинг мағзлари, ниҳоят мажозан ақл ва илм ёки (билим–Б.М.).

Биргина асарнинг арабча номининг ўзбекчага ўгириш шунчалар даражада мушкуллиги ёки зарурлиги туфайли оз миқдорда бўлса ҳамки, маълум фикрларни изҳор этиш амалга оширилди. Яқунда “Лубобу-л-албоб” тазкирасининг ўзбекчадаги таржимавий номи нима бўлишини узил-кесил ҳал қилиш лозимлиги масаласи кўндаланг туради. Бизнинг фикримизча, тазкиранинг ўзбекчадаги номи “Илмлар мағзи” кўп жиҳатдан мақбулдек, тўғри уни “Илмларнинг мағзлари” ҳам дейиш мумкин. Лекин “Илмлар мағзи” оддий ва содда бўлиб, айтишга ва англашга мослиги жиҳатидан биз айтган атамага мувофиқлик касб этади. Қисқаси “Лубобу-л-албоб”нинг ўзбекчада “Илмлар мағзи” дея жаранглашини кўп жиҳатдан тўғри деб ҳисоблаймиз. Биз томонимиздан ўзбекчага таржима қилинган ушбу тазкиранинг биринчи жилди нашрини айти шу номда “Илмлар мағзи” деб аталишини истаган бўлар эдик.

Адабиётлар:

1. Аҳмедов Б.А. Давлатшоҳ Самарқандий. –Тошкент: “Фан” нашриёти, 1967.–86 б.
2. Аҳмедов Б.А. Давлатшоҳ ва унинг асари ҳақида сўз (–Б.3–8) // Самарқандий, Давлатшоҳ. Шоирлар бўстони (“Тазкират уш-шуаро”дан). Форс-тожик тилидан Б.Аҳмедов тарж.;

- шеърларни С.Раҳмон тарж. қилган.– Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981.–224 б.
3. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь: Около 42000 слов. –7-е изд., стереотип.– Москва: Рус. Яз., 1989.– 928 с.
  4. Белкин Владимир Михайлович. Карманный арабско- русский словарь.– Москва: “Сов. Энциклопедия”, 1970. 640 стр.
  5. Болтабоев Ҳамидулла, Маҳкам Маҳмуд Андижоний. Муҳаммад Авфий Бухорий ва унинг тазкираси (–Б.3–8) // Муҳаммад Авфий Бухорий. “Лубобу-л- албоб” (Маъноларнинг мағзлари). Хомаки нашр. –Тошкент: “MUMTOZ SO’Z”, 2022. –516 б.
  6. Валихўжаев Б. Ўзбек адабиётшунослиги тарихи.–Тошкент: “Ўзбекистон”, 1993.– 192 сах.
  7. Маллаев Н. XV аср тазкираларининг тарихий-адабий аҳамияти (–Б.255–291) // Ўзбек адабиёти масалалари. Адабий танқидий мақолалар тўплами. I. – Тошкент: ЎзССР давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1959. – 380 б.
  8. Мирзозода Холиқ. Таърихи адабиёти тоҷик (Аз давраи қадим то асри Х III). Китоби I (II). (–С.38–42). – Душанбе: “Маориф”, 1989. 424 сах.
  9. Муртазоев Бобоназар. Авфийнинг “Лубобу-л-албоб” тазкирасининг таркиби ва мундарижасига доир (–Б.120–125) // Ўзбек адабиётшунослигида талқин ва таҳлил муаммолари мавзудаги илмий-назарий анжуман материаллари. – Тошкент: “MUMTOZ SO’Z”, 2014. –332 б.
  10. Фарҳанги Амид. “Жибий”. Толиф Ҳасан Амид. Чопи саввум. – Техрон: Созмони интишоороти жовидон, 1349. – 299 сах.
  11. Фарҳанги забони тоҷики (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду чилд. Чилди I. – Москва: Нашриёти “Советская энциклопедия”, 1969. – 952 стр.
  12. Шайхзода М. Тазкирачилик тарихидан (Алишер Навоийнинг озарбайжонлик тазкирачи шогирди ҳақида –Б.34–71) // Навоийга армуғон. –Тошкент: “Фан”, 1968. – 206 бет.
  13. Шайхзода Мақсуд. Тазкирачилик тарихидан (Алишер Навоийнинг озарбайжонлик тазкирачи шогирди ҳақида –Б.295–346) // Шайхзода Мақсуд. Асарлар 6 томлик. Т.4. Ғазал мулкининг султони. Нашрга тайёрловчи Н.Маллаев.– Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972. – 372 б.
  14. Шомухамедов Ш. Дилкушо ҳикоятлар (–Б.3–11) // Ҳикоятлар ва ривоятлар. У.Законий, М.Авфий, Али Сафий, Абу Фароҳ: [Тўпловчи ва тарж. Кибриё Қаҳҳорова. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983. –240 б.
  15. Ғаниева Суйима. Фаҳрий Ҳиравий ва унинг тазкиралари (–Б.3–11) // Ҳиравий, Фаҳрий. Равзат ус-салотин. Жавохир ус-салотин / Фаҳрий Ҳиравий. Таржимонлар С.Ғаниева, Ж.Жўраев. – Тошкент: “MUMTOZ SO’Z”, 2014. –192 б.
  16. Ғиёс-ул-луғот: Иборат аз се жилд. – Душанбе: Адиб, жилди I. Алиф –Шин. – 1987. – 480 с.
  17. Ғиёс-ул-луғот: Иборат аз се жилд. – Душанбе: Адиб, жилди 2. Сод – Ё. 1988. – 416 сах.